

LIBER SECUNDUS

CAPUT I.

Qualiter ad regem pertinet instituere civitatem, vel castra ad gloriam consequendam; et quod eligere debet ad hoc loca temperata; et quae commoda ex hoc, regno consequantur, et quae incommoda de contrario.

Primum igitur praecipue oportet exponere regis officium ab institutione civitatis aut regni. Nam sicut Vegetius dicit, potentissimae nationes et principes nominati nullam majorem potuerunt gloriam assequi, quam aut fundare novas civitates, aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre: quod quidem documentis sacrae Scripturae concordat. Dicit enim Sapiens in Eccles. 40, 19, quod "aedificatio civitatis confirmabit nomen." Hodie namque nomen Romuli nesciretur, nisi quia condidit Romam. In institutione autem civitatis aut regni, si copia detur, primo quidem est regio per regem eligenda, quam temperatam esse oportet. Ex regionis enim temperie habitatores multa commoda consequuntur. Primo namque consequuntur homines ex temperie regionis incolumtatem corporis et longitudinem vitae. Cum enim sanitas in quadam temperie humorum consistat, in loco temperato conservabitur sanitas: simile namque suo simili conservatur. Si autem fuerit excessus caloris vel frigoris, necesse est quod secundum qualitatem aeris, corporis qualitas immutetur; unde quadam naturali industria animalia quaedam tempore frigido ad calida loca se transferunt, rursus tempore calido loca frigida repetentes, ut ex contraria dispositione temporis temperiem consequantur. Rursus, cum animal vivat per calidum et humidum, si fuerit calor intensus, cito naturale humidum exsiccat, et deficit vita, sicut lucerna cito extinguitur, si humor infusus cito per ignis magnitudinem consumatur. Unde in quibusdam calidissimis Aethiopum regionibus homines ultra triginta annos non vivere perhibentur. In regionibus vero frigidis in excessu, naturale humidum de facili congelatur, et calor naturalis extinguitur. Deinde ad opportunitates bellorum, quibus tuta redditur humana societas, regionis temperies plurimum valet. Nam, sicut Vegetius refert, omnes nationes quae vicinae sunt soli, nimio calore siccat, amplius quidem sapere, sed minus de sanguine habere dicuntur, ac propterea constantiam atque fiduciam de propinquo pugnandi non habent; quia metuunt vulnera qui modicum sanguinem se habere noverunt. E contra septem-

trionales populi remoti a solis ardoribus inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. His qui temperatioribus habitant plagis; et copia sanguinis suppedit ad vulnerum mortisque contemptum, nec prudentia deficit, quae modestiam servet in castris, et non parum prodest uti in dimicatione consilii. Demum temperata regio ad politicam vitam valet. Ut enim Aristoteles dicit in sua Politica, quae in frigidis locis habitant gentes, sunt quidem plenae animositate, intellectu autem et arte magis deficientes, propter quod liberae perseverant magis; non vivunt autem politice, et vicinis propter imprudentiam principari non possunt. Quae autem in calidis sunt, intellectivae quidem sunt, et artificiosae secundum animam, sine animositate autem: propter quod subjectae quidem sunt, et subjectae perseverant. Quae autem in mediis locis habitant, utroque participant; propter quod et liberae perseverant, et maxime politice vivere possunt, et sciunt aliis principari. Est igitur eligenda regio temperata ad institutionem civitatis vel regni.

CAPUT II.

Qualiter eligere debent reges et principes regiones ad civitates vel castra instituenda, in quibus aer sit salubris: et ostendit in quo talis aer cognoscitur, et quibus signis.

Post electionem autem regionis, oportet civitati constituendae idoneum locum eligere, in quo primo videtur aëris salubritas requirenda. Conversationi enim civili praecipue naturalis vita, quae per salubritatem aeris servatur illaesa. Locus autem saluberrimus erit, ut Vegetius tradit, excolis, non nebulosus, non prunosus, regionisque caeli spectans neque aestuosus neque frigidus, demum paludibus non vicinus. Eminentia quidem loci solet ad aëris salubritatem conferre; quia locus eminentis ventorum perfationibus patet, quibus redditur aer purus: vapores etiam qui virtute radii solaris resolvuntur a terra et ab aquis, multiplicantur magis in convallibus et in locis demissis, quam in altis: unde in locis altis aer subtilior invenitur. Hujusmodi autem subtilitas aeris, quae ad liberam et sinceram respirationem plurimum valet, impeditur per nebulas et pruinas, quae solent in locis multum humidis abundare: unde loca hujusmodi inveniuntur salubritati esse contraria. Et quia loca paludosa nimia humiditate abundant, oportet locum construendae urbi electum a paludibus esse remotum. Cum enim aurae matutinae, sole oriente, ad locum ipsum perveniant, et eis ortae a

paludibus nebulae adjunguntur, flatus bestiarum palustrium, venenatarum cum nebulis mixtos spargent, et locum facient pestilentem. Si tamen moenia constructa fuerint in paludibus quae fuerint prope mare, spectentque ad septentrionem, vel circa, haeque paludes excelsiores fuerint quam litus marium, rationabiliter videbuntur esse constructa. Fossis enim ductis exitus aquae patebit ad litus, et mare tempestatibus auctum in paludes redundando non permittet animalia palustria nasci. Et si aliqua animalia de superioribus locis venerint, in consuetasalsedine occidentur. Oportet et locum urbi destinatum ad calorem et frigus temperate disponi secundum aspectum ad plagas caeli diversas. Si enim moenia, maxime prope mare constituta spectabunt ad meridiem, non erunt salubria. Nam hujusmodi loca mane quidem erunt frigida, quia non respiciuntur a sole; meridie vero erunt ferventia propter solis respectum. Quae autem ad occidentem spectant, orto sole tepescunt vel etiam frigent, meridie calent, vespere fervent propter caloris continuitatem et solis aspectum. Si vero ad orientem spectabunt, mane quidem propter solis oppositionem directam temperate calescent; nec multum in meridie calor angebitur, sole non directe spectante ad locum, vespere vero totaliter radiis solis aversis loca frigescent. Eademque vel similis temperies erit, si ad aquilonem locus respiciat urbis, e converso est quod de meridie respiciente est dictum. Experimento autem cognoscere possumus quod in majorem calorem minus salubriter aliquis transmutatur. Quae enim a frigidis locis corpora traducuntur in calida, non possunt durare, sed dissolvuntur, quia calor, sugendo vaporem, naturales virtutes dissolvit: unde etiam in salubribus locis corpora aestate infirma redduntur. Quia vero ad corporum sanitatem convenientium ciborum usus requiritur, in hoc conferre oportet de loci salubritate qui constituendae urbi eligitur, ut ex conditione ciborum discernatur qui nascuntur in terra: quod quidem explorare solebant antiqui ex animalibus ibidem nutritis. Cum enim hominibus aliisque animalibus commune sit uti ad nutrimentum his, quae nascuntur in terra, consequens est ut si occisorum animalium viscera inveniantur bene valentia, quod homines etiam in loco eodem salubribus possint nutriti. Si vero animalium occisorum apparent morbida membra, rationabilibus accipi potest, quod nec hominibus illius loci habitatio sit salubris. Sicut autem aer temperatus, ita salubris aqua sit requirenda. Ex his enim maxime dependet sanitas corporum, quae saepius in usum hominum assumuntur. Et de aëro quidem manifestum est quod quotidie ipsum aspirando introrsum attrahimus usque ad ipsa vitalia: unde principaliter ejus salubritas ad incolitatem corporum confert. Item quia inter ea quae assu-

muntur per modum nutrimenti, aqua est qua saepissime utimur tam in potibus quam in cibis; ideo nihil est praeter aëris puritatem magis pertinens ad loci sanitatem quam aquarum salubritas. Est et aliud signum ex quo considerari potest loci salubritas; si videlicet hominum in loco commorantium facies bene coloratae appareant, robusta corpora, et bene disposita membra; si pueri multi et vivaces, si senes multi repariantur ibidem. E converso, si facies hominum deformes appareant, debilia corpora, exinanita membra vel morbida, si pauci et morbidi pueri, et adhuc pauciores senes; dubitari non potest locum esse mortiferum.

CAPUT III.

Qualiter necesse est talem civitatem construendam a rege, habere copiam rerum victualium, quia sine eis civitas esse perfecta non potest: et distinguit duplicem modum istius copiae, primum tamen magis commendat.

Oportet autem ut locus construendae urbi electus non solum talis sit qui salubritate habitatores conservet, sed ubertate ad victum sufficiat. Non enim est possibile multitudinem hominum habitare, ubi victualium non suppetit copia. Unde, ut vult Philosophus, cum Xenocrates architector peritissimus Alexandro Macedoni demonstraret in quodam monte civitatem egregiae formae construi posse, interrogasse fertur Alexander, si essent agri qui civitati possent frumentorum copiam ministrare. Quod cum deficere inveniret, respondit vituperandum esse, si quis in tali loco civitatem construeret. Sicut enim natus infans non potest ali sine nutricia lacte, nec ad incrementum perducii; sic civitas sine ciborum abundantia frequentiam populi habere non potest. Duo tamen sunt modi quibus alicui civitati potest affluentia rerum suppetere. Unus, qui dictus est, propter regionis fertilitatem abunde omnia producentis, quae humanae vitae requirit necessitas. Alius autem per mercationis usum, ex quo ibidem necessaria vitae ex diversis partibus adducuntur. Primus autem modus convenientior esse manifeste convincitur. Tanto enim aliquid dignius est, quanto per se sufficientius invenitur; quia quod alio indiget, deficiens esse monstratur. Sufficientiam autem plenius possidet civitas cui circumjacens regio sufficiens est ad necessaria vitae, quam illa quae indiget ab aliis per mercationem accipere. Dignior enim est civitas si abundantiam rerum habeat ex territorio proprio, quam si per mercatores abundet.

Cum hoc etiam videtur esse securius; quia propter bellorum eventus et diversa viarum discrimina, de facili potest impediti victualium deportatio, et sic civitas per defectum victualium opprimeretur. Est etiam hoc utilius ad conversationem civilem. Nam civitas quae ad sui sustentationem mercationum multitudine indiget, necesse est ut continuum extraneorum convictum patiat. Extraneorum autem conversatio corrumpit plurimum civium mores, secundum Aristotelis doctrinam in sua Politica: quia necesse est evenire ut homines extranei aliis legibus et consuetudinibus nutriti, in multis aliter agant, quam sint civium mores; et sic dum cives exemplo ad agenda similia provocantur, civilis conversatio perturbatur. Rursus si cives ipsi mercationibus fuerint dediti, panditur pluribus vitis aditus. Nam cum negotiatorum studium maxime ad lucrum tendat, per negotiationis usum cupiditas in cordibus civium traducitur, ex quo convenit, ut in civitate omnia fiant venalia, et fide subtracta locus fraudibus aperitur, publicoque bono contempto, proprio commodo quisque deserviet, deficientque virtutis studium, dum honor virtutis praemium omnibus deferretur: unde necesse erit in tali civitate civilem conversationem corrumpi. Est etiam negotiationis usus contrarius quam plurimum exercitio militari. Negotiatores enim dum umbram colunt, a laboribus vacant; et dum fruuntur delictis, mollescent animo, et corpora redduntur debilia, et ad labores militares inepta: unde secundum jura civilia negotiatio est militibus interdicta. Denique civitas illa solet esse magis pacifica cujus populus rarius congregatur, minusque intra urbis moenia resident. Ex frequenti enim hominum concursu datur occasio litibus, et seditiosis materia ministratur: unde secundum Aristotelis doctrinam utilius est quidem quod populus extra civitates exerceatur, quam quod intra civitatis moenia jugiter commoretur. Si autem civitas sit mercationibus dedita maxime necesse est ut intra urbem cives resideant, ibique mercationes exercent. Melius igitur est quod civitati victualium copia suppetat ex propriis agris, quam quod civitas sit totaliter negotiationi exposita. Nec tamen negotiatores omnino a civitate oportet excludi, quia non de facili potest inveniri locus qui sic omnibus vitae necessariis abundet quod non indigeat aliquibus aliunde allatis; eorumque quae in eodem loco superabundant, eodem modo reddetur multis damnosa copia, si per mercatorum officium ad alia loca transferri non possent. Unde oportet quod perfecta civitas moderate mercatoribus utatur.

CAPUT IV.

Quod regio quam rex eligit ad civitates et castra instituenda debet habere amoenitates: in quibus cives sunt arcendi, ut moderate eis utantur, quia saepius sunt causa dissolutionis, unde regnum dissipatur.

Est etiam constituendis urbibus eligendus locus qui amoenitate habitatores delectet. Non enim facile deseritur locus amoenus, nec de facili ad locum illum confluit habitantium multido, cui deest amoenitas; eo quod absque amoenitate vita hominis diu durare non possit. Ad hanc autem amoenitatem pertinet quod sit locus camporum planitie distentus, arborum ferax, montium propinquitate conspicuus, memoribus gratus, et aquis irriguus. Verum quia nimia amoenitas superfine ad delicias homines allicit, quod civitati plurimum nocet; ideo oportet ea moderate uti. Primo namque homines vacantes deliciis, sensu hebetantur; immergit enim earum suavitas sensibus animam, ita quod in rebus delectantibus liberum iudicium habere non possunt. Unde secundum Aristotelis sententiam, prudentia iudicis per delectationem corrumpitur. Deinde delectationes superfusae ab honestate virtutis deficiere faciunt: nihil enim magis perducit ad immoderatum augmentum, per quod medium virtutis corrumpitur, quam delectatio: tum quia natura delectationis est avida, et sic modica delectatione sumpta praecipitatur in turpium delectationum illecebras, sicut ligna sicca ex modico igne accenduntur: tum etiam quia delectatio appetitum non satiat, sed gustata sitim sui magis inducit. Unde ad virtutis officium pertinet ut homines a delectationibus superfusis abstineant. Sic enim, superfusitate vitata, facilius ad medium virtutis perveniatur. Consequenter etiam deliciis superfuse dediti mollescent animo, et ardua quaeque attentanda, nec non ad tolerandos labores et pericula abhorrenda pusillanimes fiunt; unde et ad bellicum usum deliciae plurimum nocent: quia, ut Vegetius dicit in libro de re Militari, minus timet mortem qui minus deliciarum se novit habuisse in vita. Denique deliciis resoluti plerumque pigrescunt, et intermissis necessariis studiis et negotiis debitis, solis deliciis adhibent curam, in quas quae prius ab aliis fuerant congregata, profusi dispergunt: unde ad paupertatem deducti, dum consuetis deliciis carere non possunt, se furtis et rapinis exponunt, ut habeant unde possint suas voluptates explere. Est igitur nocivum civitati, vel ex loci dispositione, vel ex quibuscumque aliis rebus, deliciis superfusis

abundare. Opportunum est igitur in conversatione humana medicum delectationis quasi pro condimento habere, ut animus hominum recreetur.

Hic explicit Tractatus de Rege et Regno secundum S. Thomam: cetera usque ad finem hujus secundi libri addita fuerunt a Ptolomaeo Lucensi S. Doctoris discipulo, qui ea ex scriptis Magistri sui, uti fama est, deprompsit. (Confer criticam dissertationem initio operis positam).

quia, ut Seneca dicit de tranquillitate animi ad Serenum, danda est animis remissio. Meliores enim aptioresque requieti resurgunt; quasi proxi animo temperate deliciis uti, ut sal in ciborum coctura pro ipsorum suavitate, quod superflue inmissum illos corrumpit. Amplius autem, si id quod est ad finem, ut finis quaeritur, tollitur et destruitur ordo naturae; sicut si faber quaerit martellum propter se ipsum, aut carpentarius serram, sive medicus medicinam, quae ordinantur ad suos debitos fines. Finis autem quem rex in civitate sui regiminis debet intendere, est vivere secundum virtutem; ceteris autem quilibet uti debet sicut his quae sunt ad finem, et quantum est necessarium in prosequendo finem. Hoc autem non contingit in his qui superflue delectationibus inhiantur, quia tales delectationes non ordinantur ad finem jam dictum, immo quaeri videntur ut finis: quo quidem modo videntur velle uti illi impii qui in libro Sapientiae (cap. 2, 6), dicunt, non recte cogitantes, ut dicta. Scriptura testatur: "Venite, fruamur bonis quae sunt," quod ad finem pertinet, et "utamur creatura, tanquam in juventute celeriter," et cetera quae ibidem sequuntur. In quibus immoderatus usus delectabilium corporis ut juvenilis aetatis ostenditur, et digne a Scriptura reprehenditur. Hinc est quod Aristoteles in Ethicis usum delectabilium corporis, usui ciborum assimilat: qui amplius minusve sumpti sanitatem corrumpunt; qui autem commensurati sunt, et salvant et augent. Ita de virtute contingit circa amoenitates et delicias hominum.

CAPUT V.

Quod necessarium est regi et cuicumque domino abundare divitiis temporalibus, quae naturales vocantur: et ponitur causa.

His igitur sic deductis, quae ad substantiale esse civitatis, sive politicae, seu regalis regiminis requiruntur, ad quorum institutionem et providentiam rex principaliter debet intendere; agendum est de quibusdam quae ad regem pertinent in relatione ad subditos, unde et suum regimen quietius gubernetur. Et quamvis supra aliquid sit actum in genere, nunc in specie est tractandum ad majorem declarationem eorum quae sunt agenda per principem.

Primum quidem ut in singulis partibus sui regiminis abundet in divitiis naturalibus, quas sic vocat Aristoteles in I suae Politicae, vel quia naturalia sunt, seu quia homo ipsis naturaliter indiget, ut sunt vineta, memora, silvae, vivaria diversorum animalium, et avium genera, de quibus Paladius Palatinus Comes Valentiniano Imperatori, ad praefata exhortans, luculentissimo stilo ac diffusius documentum tradidit. Hinc etiam Salomon rex volens ostendere magnificentiam sui regiminis, "Aedificavi," inquit (Ecc. 3, 4), "mihî domos, plantavi vineas, feci hortos et pomeria, et consevi ea cuncti generis arboribus: extrui mihi piscinas ad irrigandum silvam lignorum germinantium." Cujus quidem triplex ratio sumi potest. Una sumitur ex parte usus ipsius rei, qui quidem delectabilior esse videtur in re propria quam aliena, eo quod magis unita. Unio enim est amoris proprietatis, ut tradit Dionysius. Ad amorem autem sequitur delectatio. Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum affert. Amplius autem ipsa diligentia operis exercita circa praedicta: in qua quidem homo sibi congaudet, quanto est opus difficilius: magis enim amamus cum non est facile quod sumitur, ut Philosophus dicit. Ex qua ratione et filios diligimus et quamlibet nostram facturam secundum mensuram operis. Adhibendo igitur sollicitudinem circa proprias divitias naturales jam dictas, gratiores jam sunt quam alienae: et si gratiores, delectabiliores ipsas dicemus.

Secunda ratio sumitur ex parte officiorum regis. Si enim ipso oporteat recurrere ad convivaneos pro necessariis vitae sui domini, interdum scandala generantur in subditis vel ex rerum commercio: in quo vel laedit avaritia, quae ementem vel vendentem concomitat, vel frans conturbat. Unde in Prov. 20, 14, dicitur: "Malum est, dicit omnis emptor: et cum

recesserit, tum gloriabitur, „ quasi fraude vendentem praevernerit: et in Ecclesiastico monemur cavere a corruptione emptionis et negotiatorum, quasi hoc sit proprium eorum in mercando. Amplius autem ex commercio contrahitur familiaritas ad feminas, per quod, vel ex incauta locutione in alterutrum, aut aspectu aut gestu causatur zelotypia inter cives, et inde contra regimen provocantur.

Sed etiam tertia ratio hoc idem confirmat, quam accipimus ex parte rerum venalium. Victualia enim quae venduntur, ut in pluribus non carent sophismate; et ideo non sunt tantae efficaciae sicut propria ad nutriendum: unde idem Salomon in Prov. 5, 15: „Bibe, „ inquit, „ aquam de cisterna tua, „ in hoc comprehendens omne nutrimentum, sed praecipue potum; quia facilius potest sophisticari, et ipsum minus a sua natura et puritate remotum, citius de ipsius malitia indicat. Rursus propria victualia sunt majoris securitatis in sumendo, quia possunt facilius ab extraneo venenari vel esse nociva, quam si in proprio horreo vel cellario reponantur. Unde et Propheta Isa 33, 6, in exaltationem retributionis viri justii, „ Panis, „ inquit, „ datus est ei, et aquae ejus fideiiores sunt; „ quasi, propria cibaria et potabilia securiora sunt ad sumendum.

CAPUT VI.

Quod expedit regi habere alias divitias naturales, ut sunt armenta et greges, sine quibus domini bene regere terram non possunt.

Non solum autem praedicta ad naturales divitias pertinent, sed et diversa genera animantium ex eadem ratione et causa, ut in praecedentibus est ostensum: in quibus primo patri tamquam praedominanti toti humanae naturae, datum est privilegium regendi et dominandi, ut in Gen. 1, 28, scribitur: „ Crescite, „ inquit Dominus, „ et multiplicamini, et replete terram, et dominamini piscibus maris et volatilibus caeli, et cunctis animalibus quae moventur super terram. „ Unde ad regiam majestatem pertinet his omnibus uti et abundare: et quanto plus in his dominatur, tanto plus primi domini principatum habet similiorum, cum omnia sint ad usum hominis deputata in creationis primordio. Propter quod Philosophus dicit in 1 Pol, quod venatio animalium silvestrium naturaliter est justa; quia ver eam homo sibi vindicat quod suum est: et de piscatione et aucupatione similiter dici potest: unde et natura aves rapaces providit et canes ad hujusmodi officium exercendum. Quia

vero in piscibus non est aptitudo loci ad talia ministeria, loco canum et avium homo retia advenit. Ad supplementum igitur et decorem regni, rex indiget supradictis: quibusdam quidem ad usum et esum, ut sunt pisces et aves, armenta bovum, et greges ovium, quibus Salomon abundavit, ut scribitur in Ecclesiaste et in 3 libro Regum, ad sui magnificentiam ostendendam; aliis autem animalibus rex indiget ad ministerium, ut sunt equi et muli, asini et camelii ad diversa ministeria deputati, secundum varias consuetudines regionum. Horum igitur omnium rex copiam habere debet, quantum eidem est possibile, sive de animantibus deputatis ad esum, sive ad ministerium, et propter causam jam dictam de aliis divitiis naturalibus: quia res propriae delectabiliores sunt, ut superius est ostensum, et tanto plus, quanto plus habent de ratione vitae: unde magis accedunt ad divinam assimilationem, quae est major causa amoris.

Adhuc aliae sunt causae in praedictis, propter quas expedit regi ipsis abundare ut propriis. Primo autem ad hoc movet natura, quae delectatur ex suo opere, dum considerat in eis novum continne modum procedendi in suis actibus, sive in vivendo sive in generando sive in parturiendo, ex quibus consurgit in dominis admiratio, et ex admiratione delectatio. Quod autem nutritiva sit causa dilectionis, et per consequens delectationis, apparet in Exodo in filia Pharaonis, quae Moysen nutrire fecit, et postea ibidem subjungitur, quod post nutritionem ipsum sibi adoptavit in filium: qua ratione dicit Dominus in Oseeae 11, 3: „ Ergo quasi nutritius Ephraim, „ in hoc insinuans suum affectum ad populum.

Amplius autem et ipsorum venatura sive silvestrium animalium, sive aliorum, pro quibus se principes et reges gymnasiis exponunt, et filios suos submitunt, valet ad robur acquirendum corporis, et conservandum sanitatem, et cordis vigorandam virtutem, si temperate utantur, ut Philosophus tradit in Ethicis; et hoc cum in pace quiescant ab hostibus, ut solent reges Franciae et Angliae talibus uti, et ut de Germanis in gestis Francorum scribit Ammonius.

Rursus equitatura ad hoc idem movetur, qua reges esse debent ornati ad decorem regni, et ejusdem contra hostes defensionem: ad quod aptiores redduntur et expeditiores, si propria habeant equorum armenta, ut mos est regibus ac principibus orientis, quemadmodum et de Salomone scribitur in 3 Regum 4, quod in sua florens prosperitate habebat quadraginta millia praeseptia equorum curalium, et undecim millia equorum equestrium, quos custodiebant supradicti regis praefecti.

Praeterea si de animantibus agatur quae ordinantur ad esum, adhuc magis competit habere propria, sive quadrupedia, sive

reptilia, idest pisces: quia omnibus his homo delectabilius utitur ex hoc quod melius nutriuntur, et aptiora efficiuntur ad esum: tum quia re cognita in utendo magis gaudemus: tum etiam quia securius et liberius nobis offeruntur ad esum, quod est actus magis nostrae proportionatus naturae, ex quo et delectabilius agit.

Amplius autem et causa communis jam dicta superius ad hoc facit, scilicet vitatio commercii cum civibus, quod potest esse scandali adminiculum praecavendum officialibus regis.

Rursus hoc exigit magnificentia regis ut transeuntibus in cibis et potibus uberius administraretur et largius: hoc autem fit expeditius, si reges abundant gregibus et armentis.

Concluditur ergo ex praedictis quod divitiae naturales necessariae sunt regi, ut in singulis regionibus proprias habeat ad sui regiminis et regni munimen.

CAPUT VII.

Quod oportet regem abundare divitiis artificialibus, ut est aurum et argentum, et numisma ex eis conflatum.

Sed de artificialibus divitiis, ut est aurum et argentum et alia metalla, et ex ipsis conflata numismata, necessaria sunt regi ad munimen regiminis sui. Supposito enim quod collegium sit necessarium secundum naturam ad regimen constituendum sive politiam, et per consequens rex, et quicumque dominus qui multitudinem regat; oportet ulterius concludere de sibi connexo, videlicet thesauro, ut est aurum et argentum, et ex eis conflatum numisma, sine quo suum regimen rex congrue et opportune exercere non potest quod quidam ostendi potest multiplici via.

Prima quidem manifestatur ex parte regis. Homo enim in commutationibus faciendis, auro vel argento sive numismate utitur ut instrumento. Unde Philosophus dicit in 5 Ethic., quod numisma est quasi fidejussor futurae necessitatis, quia continet omnia opera sicut ipsarum pretium. Si ergo quilibet indiget, multo magis rex: quia si simpliciter ad simpliciter, et magis ad magis.

Rursus. Virtus proportionatur naturae, et opus virtuti. Natura autem status regalis quamdam habet universalitatem, et quod communis est populo sibi subjecto. Ergo et virtus et similiter opus. Si ergo status dominorum secundum suam naturam est communicativus: ergo virtus et operatio. Hoc

autem esse non potest sine numismate, sicut nec faber nec carpentarius sine propriis instrumentis.

Item ad idem. Secundum Philosophum in 4 Ethicor., virtus magnificentiae magnos sumptus respicit. Magni autem sumptus ad magnanimum pertinent, qui est rex, ut ipse Philosophus tangit ibidem: unde in Esther 1, scribitur de Assuero, qui in oriente dominabatur centum viginti septem provinciis, quod in convivio quod fecit principibus sui regni, ministrabatur in cibis et potibus prout exigebat magnificentia regis. Hoc autem sine instrumento vitae fieri non potest, quod est numisma, sive aurum vel argentum. Quare idem quod prius.

Concluditur ergo ex parte regis, eadem thesaurum esse necessarium, qui artificiales divitias continet.

Secunda via sumitur in comparatione ad populum sive in genere sive in specie. Quia ad hoc debet rex abundare pecuniis, ut possit suae domui providere in necessariis, et suorum subvenire necessitatibus subditorum. Ut enim tradit Philosophus 8 Ethic., sic se rex habere debet ad populum, sicut pastor ad oves¹, et sicut pater ad filios. Sic se habuit Pharaon ad totam terram Aegypti, ut in Genesi scribitur: de publico enim aerario frumentum emit; quod ingrue fame distribuit secundum prudentiam Joseph, ne populus fame deficeret. Quallustius etiam narrat sententiam Catonis in Catilinario, qualiter respublica profecit Romanis: quia aerarium publicum viginis Romae: quo deficiente ad nihilum est redacta, ut temporibus ejusdem Catonis dicit accidisse.

Amplius autem quodlibet regnum, sive civitas sive castrum sive quodecumque collegium assimilatur humano corpori, sicut ipse Philosophus tradit, et hoc idem in Policratico scribitur; unde comparatur ibidem commune aerarium regis, stomacho, ut sicut stomacho recipiuntur cibi, et diffunduntur ad membra; ita et aerarium regis repletur thesauro pecuniarum et communicatur atque diffunditur, pro necessitatibus subditorum et regni.

Rursus et in specie hoc idem contingit. Turpe est enim, et multum regali reverentiae derogat, a suis subditis mutare pro sumptibus regis vel regni. Amplius autem ex hac subiectione mutui sustinetur a dominis ut per subditos sive quoscumque fiant super regnum exactiones indebitae, unde status enervatur regni.

Item ad idem. In mutuis saepe mutuanis scandalum patitur, quia haec est natura mutuantis ut difficile sit ei mutuum reddere. Unde sententia fertur esse Biantis unius de septem sapientibus: "Amico a te mutuante pecuniam, et ipsum et pecuniam perdis." Necessarium est igitur regi artificiales divitias

¹ *Lege ad oves, aut quidpiam simile,*

congregare ex causis jam dictis in comparatione ad populum sive in genere sive in specie.

Tertia autem via ad hoc idem probandum accipitur in respectu ad res sive personas extra regis dominium constitutas: quarum quidem duo sunt genera. Unum videlicet inimicorum, et contra quos oportet aerarium publicum regis esse plenum. Et primo pro sumptibus suae familiae: secundo pro stipendiis militum conductorum, cum contra hostes movet exercitum: tertio ad praesidia resarcienda vel constituenda, ne hostes invadant terminos sui regni. Aliud autem genus in augmentum tendit sui regni, unde et necessarius regi est thesaurus. Contingit enim interdum regiones gravari vel penuria vel onere debitorum, aut etiam ab hostibus: et recurrunt tunc ad regni subsidium; quibus subveniendo cum instrumento vitae, quod est aurum vel argentum, vel quodcumque numisma, subjiciuntur eidem, et sic augmentatur regnum.

Liquet ergo ex dictis, regi necessarias esse artificiales divitias ad conservationem sui regiminis ex tribus causis jam dictis. Unde etiam in Judith scribitur, quod Holofernes princeps Nabuchodonosor, quando invasit regiones Syriae et Ciliciae cum exercitu magno, tulit aurum et argentum multum nimis de domo regis paratum, videlicet ad expeditionem contra suos hostes. Et hoc idem de Salomone scribitur in libro superius allegato (Eccle. 2, 8) inter actus regalis magnificentiae: "Coacervavi, inquit, mihi aurum et argentum et substantiam regum ac provinciarum, substantiam vocans numismatum thesauros propter tributa ab ipso exacta et patris sui David, ut patet 2 et 3 libr. Regum. Et hoc ideo quia secundum Philosophum in Ethic., humanae vitae sunt instrumentum, ut dictum est supra.

Nec istud contradicit divino praecepto tradito a Domino in Deuteronomio per Moysen quantum ad reges et principes populi. Ibi enim lex scribitur de rege, quod non habeat auri vel argenti immensa pondera. Quod quidem intelligendum est ad ostentationem sive fastum regalem ut de Craeso rege Indorum narrat historiae: ex qua causa ruinam passus est, quia captus a Cyro rege Persarum, nudus in alto monte patibulo est affixus. Sed ad subventionem regni omnino est necessarium propter causas jam dictas.

CAPUT VIII.

Qualiter ad regimen regni et cujuscumque domini, necessarii sunt ministri: ubi incidenter distinguitur de duplici domino, politico et despótico; ostendens multis rationibus quod politicum oportet esse suave.

Non solum autem divitiis oportet regem esse munitum, sed etiam ministris. Unde et ille magnus rex Salomon in praeallegato lib. (cap. 2, 7,) dicit de se ipso: "Possedi servos et ancillas et familiam multam nimis." Quod autem possidetur, in dominio videtur esse possidentis: et ideo hoc distinguendum est circa dominium incidenter. Duplex enim principatus ab Aristotele ponitur in sua Politica (quorum quilibet suos habet ministros, licet plures ponat in 5 Politicorum, ut supra est distinctum, et infra etiam declarabitur) politicus videlicet et despoticus. Politicus quidem, quando regio sive provincia sive civitas sive castrum, per unum vel plures regitur secundum ipsorum statuta, ut in regionibus contingit Italiae, et praecipue Romae, ut per senatores et consules pro majori parte ab urbe condita. Horum autem dominium convenit amplius quadam civilitate regere, eo quod in ipso sit continua de civibus sive extraneis alternatio; sicut de Romanis scribitur in 1 Machab. 8, ubi dicitur, quod per singulos annos committunt uni homini magistratum suum dominari universae terrae suae. Unde duplex est in tali dominio ratio quare subditi non rigide possint corrigi, ut in regali dominio.

Una sumitur ex parte regentis, quia temporaneum est ejus regimen. Ex hoc enim diminuitur ejus sollicitudo in sibi subditis, dum considerat suum tam brevi tempore dominium terminari. Propter quod et iudices populi Israel, qui politice judicabant, moderatiores fuerunt in judicando, quam reges sequentes. Unde Samuel, qui dictum populum certis judicavit temporibus, sic ait ad ipsos, volens ostendere suum regimen fuisse politicum et non regale, quod elegerat, 1 Regum 12, 3: "Loquimini, inquit, de me coram Domino et Christo ejus, utrum bovem cujusquam tulerim, aut asinum: si quempiam calumniatus sum; si oppressi aliquem; si de manu alicujus munus accepi; quod quidem qui regale dominium habent, non faciunt, ut infra patebit et in 1 lib. regum dictus Propheta ostendit. Amplius autem modus regendi in partibus ubi politicum est dominium, mercenarius est; mercede enim domini condantur. Ubi autem merces pro fine praefigitur, non tantum intenditur

regimini subditorum, et sic per consequens temperatur correctionis rigor. Unde et Dominus in Joan. 10, 12, dicit de talibus: "Mercenarius autem, et qui non est pastor, cui non est cura de ovibus, quia scilicet ad tempus praepositus, videt lupum et fugit." "Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, quasi ipsa merces sit sibi finis regiminis, et subditos sibi postponat: propter quod et antiqui Romani duces, ut scribit Maximus Valerius, curam gerebant reipublicae sumptibus propriis, ut M. Curius et Fabricius, et multi alii: unde reddebantur ad curam politicae audaciores et magis solliciti, quasi tota in hoc esset eorum intentio, et major effectus: et in talibus verificatur Catonis sententia, quam Sallustius refert in Catilinario: "Unde respublica ex parva effecta est magna, quia in istis domi fuit industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto neque libidini obnoxius."

Secunda autem ratio unde dominium politicum oportet esse moderatum, ac cum moderatione exercitum, sumitur ex parte subditorum: quia talis est eorum dispositio secundum naturam proportionata tali regimini. Probat enim Ptolomaeus in quacripartito, regiones hominum esse distinctas secundum constellationes diversas quantum ad morum regimen, circumscripto semper, secundum ipsum, super stellarum dominium imperio voluntatis. Unde regiones Romanorum sub Marte ponuntur ab ipso, et ideo minus subjicibiles: propter quod ex eadem causa praefata gens esse ponitur insueta pati cum suis terminis, et subdi nescia, nisi cum non possit resistere; et quia impatiens alieni arbitrii, et per consequens superioris invida. Inter Romanos Praesides, ut 1 Machab. 8, cap. scribitur, nemo portabat diadema, nec induebatur purpura; et ulterius subditur effectus istius humilitatis, quia non est invidia nec zelus inter eos. Quaedam igitur placabilitate animi, ut natura requirit subditorum illius regionis, et incoessu humiliter rempublicam gubernabant: quia, ut tradit Tullius in Philippicis, "nullum majus armatorum praesidium caritate et benevolentia civium: qua oportet principantem esse munitum, non armis." Et hanc etiam refert Sallustius de Catone quantum ad antiquos patres Romanos. Rursus ad idem. Confidentialium subditorum sive de exoneratione domini regentium, sive dominandi in suo tempore congruo, reddit ipsos ad libertatem audaces, nec colla submittant regentibus: unde oportet politicum regimen esse suave. Amplius autem est certus modus regendi, quia secundum formam legum sive communium, sive municipalium, cui rector adstringitur: propter quam causam et prudentia principis, quia non est libera, tollitur, et minus imitatur divinam. Et quamvis leges a jure naturae trahant originem; ut Tullius probat in tractatu de Legibus, et jus naturae a jure divino, ut testatur David Propheta Ps. 4, 7: "Si

gnatum est, inquit, "lumen vultus tui super nos Domine," deficient tamen in particularibus actibus, quibus omnibus legislator providere non potuit ex ignorantia subditorum futurorum. Et inde sequitur in regimine politico diminutio; quia legibus solum rector politicus judicat populum, quod per regale dominium suppletur, dum non legibus obligatus, per eam censat quae est in pectore principis: propter quod divinam magis sequitur providentiam, cui est cura de omnibus, ut in libro Sapientiae dicitur.

Patet igitur qualis est principatus politicus et modus ejus regendi. Nunc videndum est de principatu despotico.

CAPUT IX.

De principatu despotico, quis est et qualiter ad regalem reducitur: ubi incidenter comparat politicum ad despoticum secundum diversas regiones et tempora.

Est autem hic advertendum, quod principatus despoticus dicitur qui est domini ad servum: quod quidem nomen graecum est. Unde quidam domini illius provinciae adhuc hodie despotae vocantur: quem principatum ad regalem possumus reducere, ut ex sacra liquet Scriptura.

Sed tunc est questio, quia Philosophus in I Politicorum dividit regale contra despoticum. Hoc autem in sequenti libro declarabitur, quia ibidem occurrit definiendi materia; sed nunc sufficiat per divinam Scripturam probare quod dicitur. Traduntur enim leges regales per Samuelen Prophetam Israelitico populo, quae servitutem important. Cum enim petivissent regem a Samuele jam aetate defecto, et filiis suis non juste dominantibus modo politico, ut iudices alii dicti populi fecerant, consulto Domino, respondit 1 Reg. 8, 7: "Audi," inquit, "voceem populi in his quae loquuntur... Verumtamen contestare eos et praedic eis jus regis. Filios vestros tollet et ponet in curribus suis, facietque sibi currus et equites et praecursores quadrigarum suarum: et constituet aratores agrorum suorum, et messoris segetum, ac fabros armorum suorum: filias quoque vestras faciet sibi focarias, ungentarias, ac panificas;" et sic de aliis conditionibus ad servitutem pertinentibus, quae in 1 lib. Regum traduntur: per hoc quasi volens ostendere quod regimen politicum, quod erat iudicum, et suum fuerat, fructuosius erat populo; cujus tamen superius contrarium est ostensum.

Ad cujus dubii declarationem sciendum est, quod ex duplici parte regimen politicum regali praepositur. Primo qui-

dem si referamus dominium ad statum integrum humanae, naturae, qui status innocentiae appellatur, in quo non fuisset regale regimen, sed politicum: eo quod tunc non fuisset dominium quod servitatem haberet, sed praecminentiam et subjectionem in disponendo et gubernando multitudinem secundum merita cujuscumque, ut sic vel in influendo, vel in recipiendo influentiam quilibet esset dispositus secundum congruentiam suae naturae. Unde apud sapientes et homines virtuosos ut fuerunt antiqui Romani, secundum imitationem talis naturae regimen politicum melius fuit. Sed quia "perversi difficili corriguntur et stultorum infinitus est numerus," ut dicitur in Eccle. 1, 15; in natura corrupta regimen regale est fructuosius: quia oportet ipsam naturam humanam sic dispositam quasi ad sui fluxum, limitibus refragare. Hoc autem facit regale fastigium; unde scriptum est in Prov. 20, 8: "Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo." Virga ergo disciplinae, quam quilibet timet, et rigor justitiae sunt necessaria in gubernatione mundi: quia per ea populus et indocta multitudo melius regitur. Unde Apostolus ad Rom. 13, 4, dicit loquens de rectoribus mundi, quod non sine causa gladium portat... vindex in iram ei¹ qui male agit." Et Aristoteles dicit in Ethicis, quod poenae in legibus institutae sunt medicinae quaedam. Ergo quantum ad hoc excellit regale dominium. Amplius autem et situs terrae secundum stellarum aspectum regionem disponit, ut dictum est supra: unde videmus quasdam provincias aptas ad servitatem, quasdam autem ad libertatem. Propter quod Julius Celsus et Anonius qui describunt gesta Francorum et Germanorum, eos mores et actus attribuunt eisdem in quibus etiam nunc perseverant. Romani autem cives aliquo tempore vixerunt sub regibus, a Romulo videlicet usque ad Tarquinium superbum, cuius cursus annorum ducentorum sexaginta quatuor fuit, ut historiae tradunt. Sic et Athenienses post mortem Codri regis sub magistratibus vixerunt, quia sub eodem climata constituti. Considerantes enim quod dicta regio magis apta foret ex causis jam dictis ad politicum regimen, sic ipsam rexerunt usque ad tempora Julii Caesaris sub consulibus, dictatoribus, et tribunis, quod fuit quadringentorum quadraginta quatuor annorum. In quo quidem tempore, ut dictum est supra, tali regimine multum profecit respublica. Patet igitur qua consideratione politiam regno et regale dominium politicae praeposimus.

¹ Al. Dei.

CAPUT X.

Habita distinctione domini, hic distinguitur de ministris secundum differentiam dominorum: et quaedam genera ministrorum ostendit omnibus dominis communia: postea probat servitatem in quibusdam esse naturalem.

His igitur sic deductis, videndum est de ministris qui ad regiminis sunt complementum: quia sine eis quodcumque dominium transire non potest, ut per eos secundum gradum personarum exerceantur officia, distribuuntur opera et administrantur necessaria sive in regno sive in quacumque republica, et secundum merita cujuscumque in ea contenti. Unde et primus dux in Israelitico populo Moyses a Iethro cognato suo merito redarguitur, ut patet in Exod. 18, 17, quia ipse solus satisfaciebat populo suo sine ministris: "Stulto," inquit, "labore consumeris tu et populus iste, qui tecum est; et ultra vires tuas est, nec poteris sustinere... Provide," inquit, "viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam; et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios ac denarios, qui iudicent populum." Hoc et de Romanis invenitur: quia cum regum regimen cessasset ab urbe, Brutus factus consul, parum in consulatu solus urbem rexerit, sed moventibus bellum Sabinis eidem per senatum adjunctus est dictator, qui dignitate consules praeibat, quorum primus Lamius vocatus est. Hoc etiam tempore adjunctus est magister equitum, qui dictaturae obsequeretur, quorum primus Spurius Cassius. Post haec quasi circa idem tempus instituti sunt tribuni, qui in favorem populi essent: quod pro tanto sit dictum, ad ostendendum quod regimen cujuscumque collegii, sive provinciae, sive civitatis vel castris, sine ministerio diversorum officialium bene regi non potest.

Sed circa hoc distinguendum de eis videtur secundum diversitatem regiminis; quia oportet ministros dominis cujuscumque regiminis esse conformes sicut membra capiti. Unde regimen politicum ministros requirit secundum qualitatem politicae. Propter quod hodie in Italia omnes sunt mercenarii, sicut et domini; et ideo agunt sicut mercede conducti, non ad utilitatem subditorum, sed ad lucrum suum, praestitentes in mercede finem. Quando vero gratis ministrabant, ut antiqui Romani, tunc eorum sollicitudo fugebatur ad rempublicam, sicut ad finem; et inde proficiebant, sicut Maximus Valerius narrat de Camillo, qui precatus est, quod si alicui deorum felicitas Romanorum nimia videretur, ejus invidia suo et non rempublicae incommodo

satiaretur. Sed regalis regiminis alii sunt ministri perpetuis officiis deputati ad ministrandum regi pro suo suiue populi fructu, ut sunt comites, barones et milites simplices, feudatarii, qui ex suo feudo et ipsi et sui successores ad regni gubernacula sunt obligati perpetuo. Unde patet et ministros esse necessarios cuiuscumque dominio, et secundum ipsius dominantis conditionem ministros debere constitui. Propter quod et in Ecoli. 10, 2, dicitur: "Secundum iudicem populi, sic et ministri ejus: et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea." Distinguuntur autem et alia quatuor genera ministrorum a Philosopho in Politica, qui haberi possunt regimini magis conjuncti. Quidam enim sunt, quos habet civitas sive regimen omnino necessarios ad vilia officia exercenda dominorum, de quibus natura providit, ut sint gradus in hominibus, sicut et in aliis rebus. Videmus enim in elementis esse infimum et supremum: videmus etiam in mixto semper esse aliquod praedominans elementum: in plantis etiam quaedam sunt deputata ad humanum cibum, quaedam ad fimum; et eodem modo in animalibus: sed et in homine inter membra corporis similiter erit. Hoc idem consideramus in relatione corporis ad animam, et in ipsis etiam potentiis animae in alterutrum comparatis: quia quaedam ordinatae sunt ad imperandum et movendum, ut intellectus et voluntas, quaedam ad serviendum eisdem secundum gradum ipsarum: ita inter homines erit: et inde probatur esse aliquos omnino servos secundum naturam. Amplius autem contingit aliquos deficere a ratione propter defectum naturae: tales autem oportet ad opus inducere per modum servile, quia ratione uti non possunt; et hoc justum naturale vocatur. Haec autem omnia Philosophus tangit in 1 Politicorum. Sunt autem et alii ministri ad idem deputati officium alia ratione: ut in bello devicti: quod lex humana non sine ratione sic statuit ad acuendum bellatores pro republica fortiter pugnandum, ut videlicet victi subiciantur victoribus jure quodam, quod Philosophus in praedicto loco justum legale appellat. Unde isti quamvis vigeant ratione, ad statum tamen rediguntur servorum quodam militari lege ad acuendum corda bellantium; et hunc modum observaverunt Romani. Unde tradunt historiae, T. Livium tantae eloquentiae virum a Romanis captum, in servitutem redactum; sed propter suam probitatem a Livio nobilissimo Romano, sub cujus dictione traditus erat, manumissus, ab ipso cognomen accipiens, Titus Livius est vocatus: quem libertati tradidit pro filiis instituendis liberalibus artibus, cui ante non licuisset secundum principum instituta. Hoc etiam et lex divina praecepit, ut in Deuteronomio patet. Sunt autem et alia duo genera ministrorum in familia assistentium; videlicet vel mercede condu-

ctorum, seu servientium quodam benevolentia et amore ad sui honoris cumulum, vel virtutis profectum, ut sunt ministrantes principi in domestica domo, sive de re militari, sive acrotyli, sive venationis, sive in aliis rebus familiaribus domus: de quibus non est modo dicendum per singula; et pro quibus quis captat vel amicitiam vel gratiam dominorum, vel mercedem reportat, vel virtutis laudem acquirit. Unde in proverbiiis (14, 35) dicitur, quod "acceptus est regi minister intelligens;" et in Ecclesiastico (33, 31): "Si est tibi servus fidelis, sit tibi sicut anima tua."

Concludendum est igitur, quod ad complementum regni et fulcimentum regiminis, quae dicta sunt supra de divitiis et ministris, princeps debet esse munitus; propter quod Philosophus dicit in 8 Ethic., quod non est rex qui per se non est sufficiens, et omnibus bonis superexcellens: quibus omnibus superabundavit rex Salomon, ut patet in 3 libro Regum (10, 7); sed praecipue in ornatu et ordine ministrorum: de quo admirata regina Saba, "Major est," inquit, "sapientia tua, quam rumor quem audivi. Beati viri tui et servi tui, hi qui astant coram te semper et audiunt sapientiam tuam."

CAPUT XI.

Quod necessarium est regi, et cuilibet domino in sua jurisdictione munitiones habere fortissimas, et rationes quare ibi multae ponuntur.

Post haec autem ad robur domini sive regalis sive politici, necessariae sunt munitiones, ad quas se conferat domestici regis, vel ipse rex. Cujus rei documentum accipimus a rege David, qui postquam cepit Jerusalem, accepit montem Sion pro suo munimine, ibique arcem aedificavit, ubi domatam fistulae ducebantur usque ad Mello, ipsamque arcem suam vocavit civitatem. Hoc autem ubique reges observant, quod in singulis civitatibus et castris speciale habent praesidium sive arcem, ubi degit regis familia et officiales ejusdem. Cujus quidem rei multae sunt causae.

Una sumitur ex parte principum, quia expedit eis esse in loco tuto, ut in regendo, corrigendo et gubernando sint magis securi et in exequendo justitiam efficiantur audaces. Unde et Romani consules et senatores tutiores elegerunt locum, videlicet Capitolium, de quo narrat historiae, quod tota occupata ab hostibus urbe Roma, in ipso permanserunt illaesi. Amplius autem et regis suaeque familiae major honestas hoc exigit, ne

vel eorum commercio cum subditis vilificetur in conspectu populi ipsorum maiestas; vel ex incauto aspectu, ubi maxima requiritur pudicitia (sicut senes populi Trojani se habebant ad Helenam, ut Philosophus dicit in Ethic.), populus regis indignationem incurrat; vel ipse et sui se dehonestandi in subditis occasionem assumant: in quem casum lapsus est rex David circa uxorem Uriae sanctiferi Joab, quam lavantem vidit de solario domus regiae, ut scribitur in 2 libro Regum.

Secunda ratio sumitur ex parte populi, qui magis sensibilibus movetur, quam ratione ducatur. Cum enim vident magnificos sumptus regum in munitionibus, facilius ex admiratione inclinantur ad obedientiam et ad suis parendum mandatis, ut Philosophus dicit in 6 Politicorum. Amplius autem minorem causam habent rebellandi, seu subijciendi se hostibus, dum nimium infestantur. Cum enim ministros reges munitionibus habent praesentes, sollicitantur audacius ad defensionem sui. Sic et Judas Machabaeus fecit de arce Sion, quam devictam cinxit muris fortissimis et turribus altis pro defensione patriae contra hostes, ut scribitur in 1 Machabaeorum; et similiter in Bethsuram munitiones fortissimas extruxit contra faciem Idumaeae. Rursus ad idem necessariae sunt munitiones principibus pro conservandis divitiis, quibus abundare debent, ut dictum est supra, et ut eisdem possint cum sua familia liberius uti; unde et ministri fiant ad praeparandum necessaria promptiores: quod est delectabilis ac honorificentius etiam in domestica domo. Hoc enim est proprium in humanis actibus quod ex ordine debito causant speciem sive pulchritudinem tanquam in re proportionata et commensurata in suis partibus: unde consequitur in nobis spiritualis laetitia, quae ex se quasi extim facit quam passa videtur regina Saba in aspectu ordinis ministrorum curiae Salomonis, ut superius est ostensum.

CAPUT XII.

Quod ad bonum regimen regni sive cujuscumque dominii pertinet stratas sive quascumque vias in regione vel provincia habere securas et liberas.

Est et aliud necessarium regi ad bonum regimen regni, ad quod ordinantur ipsae munitiones; ut videlicet stratas faciant securas et aptas ad transeundum sive pro advenis, sive pro indigenis, vel regalibus suis. Viae enim communes sunt omnibus quodam jure naturae et legibus gentium; propter quod prohibentur a nemine occupari, nec ulla praescriptione, ne quocumque temporum cursu jus de eisdem posset alicui acquiri.

Unde in libro Numerorum, via publica via regia nominatur ad significandum ejus communitatem: ubi Augustinus in Glossa dictum verbum exponit, quia pro tanto sic appellatur, quia debet esse libera cuilibet transeunti innoxio, ratione humanae societatis. Propter quod et ibidem scribitur, quod Amorrhaeis contradicentibus, ne filii Israel transirent per eos, cum sola via regia gradi permitterent, hoc est sine laesione aliqua regionis, Dominus mandavit ipsos deleri. Ut autem stratae in sua communitate sint liberae, et transeuntibus forent securae, jura principibus permittunt pedagia. Unde et eis servantibus quae viatoribus sunt praedicta, officiales principum ipsa merito possunt exigere, et proficiscentes debite obligantur persolvere. Amplius autem et viarum securitas in regimine regni principibus est fructuosa, quia illuc magis conflunt mercatores cum mercibus, unde et regnum in divitiis crescit: qua ratione in urbe aucta fuit respublica propter vias, circa quas sollicitabantur expeditas habere, et stratae vocabantur Romanae, ut homines magis redderentur securi ad deferendum merces; ac sub simulatione callida sub nominibus librarii permutatis, ut latrones ignorarent tempus, sicut computistae scribunt, cum in urbe celebrarentur mundinae, sic eos decipiebant. Quaedam etiam extra urbem institutae fuerunt per Romanos principes, eorumque sunt intitulatae nominibus, ut ex hoc majorem obtinerent firmitatem, et loca tutiora advenientibus redderentur; ut Forum Julii, quod in confinibus multarum provinciarum, et diversis regionibus adhuc nomen remansit. Amplius autem et per diversos consules ac senatores Romanos stratae sunt institutae, extendentes se ad diversas provincias, quorum titulis authenticari viderentur, ad liberiores ac securiores accessum ad urbem, vel ad ipsorum memoriam clariorem, ut via Aurelia ab Aurelio principe, via Appia ab Appio senatore, quarum prima tendebat versus Reatem, ubi historiae provinciam Aureliam ponunt; secunda vero in Campaniam suam habebat progressum: ac sic de singulis aliis sive consulibus, sive senatoribus, ut Flaminio vel Aemilio, a quibus stratae vel provinciae sunt nominatae propter causam jam dictam. Rursus et divinus cultus in hoc augetur, propterea quod promptiores sunt homines ad reverentiam divinam, cum liber est aditus viarum ad indulgentiam sive ad aditum sancti. Unde et praecipuum motivum Romanorum fuit stratas faciendi securas, divinus videlicet idolorum cultus, pro quo multum zelabat respublica, ut Maximus Valerius scribit in principio libri sui. Sacra etiam Scriptura in Esdra refert reverentiam templi impeditam fuisse propter hostes in circuitu, propter quod tardata fuit aedificatio templi, juxta quod Do-

mino dicitur in Joan. 2, 20: "Quadragesima et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in triduo reaedificabis illud?,"

CAPUT XIII.

Qualiter in quolibet regno et quocumque dominio necessarium est numisma proprium; et quot bona ex hoc sequuntur, et quae incommoda, si non habeatur.

His igitur expletis agendum est de numismate, in cuius usu vita hominis regulatur, et sic per consequens omne dominium, sed praecipue regnum, propter varios proventus quos ex numismate percipit. Unde et Dominus quaerens a pharisaeis simulatorie tentantibus ipsum, "Cujus est," inquit (Matth. 22, 20): "imago haec et superscriptio?," Cumque respondissent, "Caesaris," sententiam quaesiti super ipsos retorsit, dicens: "Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo;," quasi ipsum numisma sit causa, ut in pluribus, tributa solvendi. De materia autem numismatis, et qualiter sit regi necessarium talibus abundare, supra satis est pertractatum. Sed nunc ipsum accipiamus prout est mensura quaedam, per quam superabundantia et defectus reducuntur ad medium, ut Philosophus in 5 Ethic. dicit. Ad hoc enim inventum est numisma ut solvantur lites in commerciis, et sit mensura in commutationibus. Et licet multa sint genera commutationum, ut ex Philosopho habemus 1 Politicorum; ista tamen expeditior est inter omnes, propter quod inventum dicitur esse numisma. Unde et politia Lycurgi, qui Parthis et Lydis primo leges tradidit, in quibus numisma prohibebat, solam commutationem ex alterutrum mercibus permittens per Philosophum reprobat, ut ex jam dictis apparet. Unde et ipse concludit eodem lib. Ethic., numisma constitutum propter commutationis necessitatem, quia per ipsum expeditius fit commercium, ac tollitur in commutando materia litis. Quam quidem habemus ab Abraham patre nostro, qui per multa tempora fuit ante Lycurgum et omnes philosophos. Unde de ipso scribitur in Genesi, quod agrum emit pro sepultura suorum pretio quadringentorum siclorum publicae ac probatae monetae.

Sed quamvis ex se numisma sit necessarium, proprium tamen in omni regimine, sed praecipue regis; cuius duae sunt causae. Unam accipimus ex parte regis; aliam vero ex parte populi subjecti. Quantum ad primum, numisma, sive moneta propria ornamentum est regis et regni et cuiuslibet regiminis,

quia in ea representatur imago regis, ut Caesaris, sicut dictum est supra: unde in nulla re tanta potest esse claritas memoriae ejus, eo quod nihil sic per manus hominum frequentatur quod ad regem vel quemcumque dominum pertineat, quantum numisma.

Amplius autem in quantum moneta regula est et mensura rerum venalium, in tantum monstratur sua excellentia, ut videlicet imago ipsius sit in nummo regula hominum in ipsorum commerciis. Unde moneta dicitur, quia monet mentem, ne fraus inter homines, cum sit mensura debita, committatur: ut imago Caesaris sit in homine quasi imago divina, sicut Augustinus exponit pertractans dictam materiam. Numisma vero dicitur, quia nominibus Principum effigieque designatur, ut tradit Isidorus. Per quod manifesta apparet, quod ex numismate majestas dominorum relucet: et ideo civitates, sive principes sive praelati hoc pro sua gloria singulariter ab imperatoribus impetrant, ut habeant speciale numisma.

Rursus numisma proprium cedit in commodum principis, ut dictum est supra: quia per ipsum mensurantur tributa, et quaecumque exactiones quae fiunt in populo, ut in lege mandabatur divina; circa oblationes videlicet et redemptiones quascumque sacrificii loco.

Amplius autem ipsius factura propter auctoritatem principis causatur commodum regi: quia nulli alii licet sub eadem figura et superscriptione cadere, ut jura gentium mandant. In qua quidem, etsi liceat suum jus exigere incudendo numisma, moderatus tamen debet esse princeps quicumque vel rex sive in mutando sive in diminuendo pondus vel metallum: quia hoc cedit in detrimentum populi, cum sit rerum mensura, sicut supra dictum est: unde tantum est mutare monetam sive numisma, quantum stateram sive quodcumque pondus. Hoc autem quomodo Deo displiceat, in Prov. 20, 10, scribitur. "Pondus," inquit, "et pondus, statera et statera, utrumque abominabile est apud Deum:," de quo et graviter rex Aragonum reprehenditur ab Innocentio Papa, quia numisma mutaverat diminuendo in populi detrimentum. Propter quod et filium obligantem se per juramentum dictam servare monetam, a dicto absolvit juramento, eidem mandans, ut ipsam ad pristinum statum reformaret. Jura etiam in numismatibus favent mutui, et pactionibus quibuscumque: mandant enim solvi mutua, et pacta servari juxta illius temporis numisma in omni mensura qualitatis et quantitatis. Concluditur ergo qualiter unicuique regi numisma proprium est necessarium.

Sed etiam ex parte populi adhuc numisma Regis proprium est necessarium, ut etiam ex jam dictis apparet. Primum quia expeditior est in commutationibus mensura. Rursus quia

certior inter populares est. Multi enim sunt qui alias monetas ignorant, et de facili possunt simplices praeveneri fraude, quod est contra formam regalis regiminis: circa quod Romani principes providerunt. Unde tradunt historiae, quod tempore Domini nostri Jesu Christi in signum subjectionis Romanorum unum erat numisma in toto orbe terrarum, in quo erat Caesaris imago: quam statim cognoverunt pharisaei sciscitati a Domino Jesu Christo ad discoperiendum eorum fraudem: et istud numisma decem usuales valebat denarios; quod solvebat quilibet telonearis praedictorum principum, sive eorum gerentibus vicem in provinciis vel civitatibus seu castris.

Rursus proprium numisma fructuosius est. Cum enim extraneae monetae communicantur in permutationibus, oportet recurrere ad artem campsoriam; cum talia numismata non tantum valeant in regionibus extraneis quantum in propriis: et hoc sine damno esse non potest. Et praecipue accidit in partibus Theutoniae et regionibus circumstantibus, propter quod coguntur cum de loco ad locum transeunt, massam auri vel argenti secum deferre, et quantum in commutationibus rerum venalium indigent, tantum vendunt. Unde Philosophus in lib. 4 species pecuniarum distinguens, sive artis pecuniarum, sive numismaticam, sive campsoriam obolostaticam et cathos; primam solam dicit esse naturalem, quia ad commutationem rerum naturalium ordinatur: quod facit proprium numisma, et non aliud, ut ex jam dictis apparet. Propter hoc ipsam solam commendat aliis supradictis spreitis, et de quibus infra dicetur.

Concludendum est igitur, in omni regimine pro conservatione domini, et praecipue regalis, necessarium esse numisma proprium, sive ex parte populi, sive ex parte regis vel regiminis cujuscumque.

CAPUT XIV.

Qualiter ad bonum regimen regni et cujuscumque domini sive politicae, pondera et mensurae sunt necessariae, exemplis et rationibus persuadetur.

Post haec autem agendum est de ponderibus et mensuris, quae necessariae sunt ad domini cujuscumque regimen conservandum, sicut et numisma, quia cum eis solvuntur tributa, seu etiam quia per ipsa lites dimittuntur et in emptioibus fidelitas servatur: vel quia, sicut et numismata, vitae sunt humanae instrumenta, immo plus imitantur naturalem actionem

quam numisma, quia scriptum est in lib. Sapientiae 11 cap. quod omnia disposuit Deus in numero, pondere et mensura. Si ergo omnes creaturae his tribus limitibus terminantur, magis videtur quod pondus et mensura a natura trahant originem quam numisma; et ideo magis necessaria in republica sive in regno.

Amplius autem pondus est mensura, in quantum talia, semper ordinantur ad mensurata et ponderata; aliter per se nihil sunt. Sed numisma, quamvis sit mensura et instrumentum in permutationibus, tamen per se aliquid esse potest; puta, si conficitur, erit aliquid, videlicet aurum vel argentum. Ergo semper non ordinabitur ad permutationes. Et hoc etiam habet veritatem in aliis speciebus pecuniarum, immo amplius, ut in campsoria, quae non proprie ordinatur, ut sit mensura rerum venalium, sed magis ad permutationem numismatis. Item in obolostatica, quae consistit circa ponderis excessum in permutationibus: quibus inventis supra pondus in metalla resolvuntur, ut sunt ponderatores in trabuchetis, et aliis ponderibus. Item nec canchos, idest ars furnaria, quae magis ordinatur ad numisma sicut ad finem, aliis permutationibus exclusis: de quibus spectebus in 4 Politicorum agit Philosophus, et infra dicetur, et supra est tactum.

Rursus. Illi actus sunt maxime necessari in republica sive in regno, qui ex jure naturae procedunt: quia leges institutae per principes idem habent initium, alias justae leges non essent. Sed talia sunt de jure naturae, quia adaequant naturalem justitiam. Sic ergo ad naturam regni sive politicae, mensurae et pondera sunt necessaria.

Hinc est quod primus dux Israelitici populi, videlicet Moyses, ut describit Isidorus, tradendo leges divinas, quae primae fuerunt, simul cum illis pondera et mensuras constituit, sive pro cibis et potibus, ut ephi, et gomor, et modius, et sextarius; sive in terris et pannis, quae cubitales habent mensuras, sive in auro et argento et numismatibus, quae sunt statera et alia pondera. Unde cum dictus Moyses in Levitico exhortaretur populum ad justitiam faciendam, statim subjungit regulas naturalis justitiae, ut Origenes ibidem exponit. "Non facietis," inquit, "iniquum aliquid in pondere et mensura. Statera justa, et aequa sint pondera, justus modius, aequusque sextarius." Refert iterum Isidorus, quod Sidon Argus Graecis mensuras dedit, ubi tunc florebat Argivorum regnum circa tempora praefati ducis Moysis. Narrat etiam historiae Cerearem mensuras agriculturae, et frumenti Graecis Sicione tradidisse. Unde et dea frumentaria et demetria est vocata.

Ex his ergo apparet, quod naturaliter oportet regem vel quemcumque dominum ad bonum ipsorum regimen mensuras